

Ungdomsminnen från Ryssa

Jag föddes 15 juli 1914 i Pålsgården i Ryssa. "Barnmorskan" som hjälpte mig till världen hette "Stjinnär Ann" (Skinnar Anna). Jag var yngst i en syskonskara på fem. Min mamma hette Bondpers Anna och kom från Bondpersgården i Utanmyra på Sollerön. Hon var äldst i en syskonskara på tio. Min far hette Påls Anders och kom från Pålsgården i Häradsarvet, Sollerön. De var sex syskon. Pålsgården "buffrade" till Ryssa på somrarna. Mina föräldrar byggde sig ett hus i Ryssa och stannade för gott.

Jag växte upp i ett tryggt hem, fostrad av föräldrar och omtänksamma bröder. Mina systrar, som var mycket äldre, arbetade som pigor i Morabyarna Noret och Färnäs. Det var självhushållning på den tiden, men det fattades aldrig något i matväg. Jag kan ej minnas att jag någon gång var hungrig och blev nekad mat. Vi åt alltid sill, potatis, fläsk och tunnbröd på förmiddagen. Vi köpte silltunnor från Jönssons affär i Ryssa. Sillen delades mellan gårdarna runt omkring. Kaffe och margarin delades också på detta sätt. Sill kostade 30 öre/kg, kaffe 75 öre/kg. Allt förvarades i härbret på gården. Vi fick dricka mjölk till varje måltid. Mitt på dagen åt vi middag och det var samma mat som till frukost. Till kvällsmat var det alltid kornmjölsgröt och på den fick vi sirap. Vi åt även grönsaker, som vi själva tog upp ur grönsakslandet när vi var sugna.

I ladugården hade vi två mjölkkor, en kviga, en gris, fem får och en häst. Självklart hade vi alltid en katt på gården. Den hade aldrig något speciellt namn, alla kallades för Missan. Hästen hette Brunte och var uppväxt på

Lomsmyren söder om Mora. Den kostade 700:- och min far måste ta ett lån för att klara den utgiften. Jag minns en rolig episod när min bror Erik fick låna Brunte för att åka till julottan i Mora kyrka. Erik tillhörde JUF (Jordbrukarnas Ungdomsförbund) och de skulle ha slädparti med facklor från Ryssa till Mora. Det gick i fullt trav ända till Lomsmyren, men där ville Brunte svänga av, berättade Erik. Själv var jag för liten för att få följa med.

Det fattades aldrig något i klädväg heller. Vi sådde lin i Ryssa, och min mamma vävde tyg. Av det sydde hon enkla kraglösa skjortor. Åt oss pojkar sydde hon knäbyxor av vadmalstyg. Vadmal tillverkas av ull från fåren. Ullen spanns till garn, varefter man vävde tyg, tvåskaft eller fyrskaft. När tyget var vävt skulle det tovas i stampen, vilket innebar att väven luckrades upp. Tyget blev kraftigt, varmt och behagligt. I Ryssa fanns det på den tiden en vadmalsstamp som var tillverkad av Jöns Björkkvist. Han var en uppfinningsrik man. Stampen användes av alla i byn som hade får. I tidigare år, före 1920, var stampen belägen ovanför Pålsgården, vid övre tröskladan, där den drevs av vattenkraft. Som jag minns bestod den av fyra fyrkantiga stockar som gick i sick-sack upp och ned och stampade väven (tovade). Man slog vatten på tyget i stampen för att det ej skulle damma. Det var alltid Björkkvist som skötte arbetet. När väven var tillräckligt tovad, vilket Björkkvist avgjorde, drogs hela stycket ut. Väven kunde vara upp till sex meter lång och var det torkväder lade man sedan ut den i gräset för att torka. När elektrifieringen kom 1916-1917 flyttades stampen till Björkkvistgården där den drevs med el-kraft.

Man skulle också ha skor på fötterna. Sommartid användes knappt några skor, men skulle det behövas var det vinterskorna som gällde. Min far ägde en skomakarmaskin som mest användes till att laga skor. Han var även skicklig att tillverka skor och modellen var kängor. Han köpte läder i Jönssons affär. Där fanns både ovanläder som användes i själva kängan, samt sulläder som användes till sulor, som var tjocka. Sulan kunde antingen sys fast med becktråd eller pliggas fast. Far använde båda sätten. Becktråd tillverkade han själv av tunt men starkt linnegarn som han köpte. Han vek garnet fem eller sexdubbelt och fäste det i skomakarbänken med en krok. Det tvinnades sedan mycket hårt, varefter han tog en bit beck i handen, drog garnet fram och tillbaka genom becket tills de tvinnade trådarna fastnade ihop. Detta blev ett mjukt, följsamt och starkt snöre som sedan klipptes i lagoma bitar. För att få en vass ände att sy med, köpte han borst som han tvinnade in i becktrådens ena ände. Detta fick tjäna som nål när sulan syddes fast. Min far hade ett stort lager med fotmallar (läst) i olika storlekar. Efter en sådan mall skar han ut sulor. Till ovanlädret hade han mönster i olika storlekar. Skosnören tillverkade han själv och hålen gjordes med en skosyl. Konsten att tillverka skor lärde far också ut åt andra.

1921 var det dags för mig att börja skolan i Ryssa. Där gick jag i sex år. På 1920-talet var det många barn i skolan. Ofta var det också Solleröbarn som hade "buffrat" till Ryssa på sommaren och sedan stannat kvar av olika anledningar. Det var inte så noga på den tiden om man gick i skolan på Sollerön eller i Ryssa, man gick helt enkelt till den skola där man befann sig.

Min betygsbok har jag fortfarande kvar. Där kan man läsa att min första lärarinna hette Stina Jansson. Hon kom från Värmland och bodde på skolans övervåning tillsammans med sin mor. Sommaren 1922 kom två systrar från Göteborg, Elsa och Marta Karlsson. Jag minns att de var mycket förtjusta i näverskor som de också inhandlade i Mora. De hade aldrig tidigare sett en spark och lärde sig att uppskatta sparkåkning. Den vintern blev det många skolutflykter, då barn och fröknar åkte upp och ner i Ryssbäck eller gjorde turer över isen till Isunda. Det var trevliga fröknar. Min nästa lärarinna hette Anna Pettersson. Hon kom från Sollerön, kallades Rullpers Anna och blev senare efter giftermål fru Dufva.

Skolmaten bestod av medhavd matsäck, tunnbrödsmörgås och en flaska mjölk. De som bodde i närheten sprang förstås hem och åt. Några hade lång väg att gå t. ex. de som bodde i Budsel och i banvaxstugan. När det var vinter fick vi bära in ved i skolans hall, där det fanns en kamin som var den enda värmekällan. Städerskan Brita Åhman gjorde upp eld tidigt på morgonen. På rasterna spelade vi brännboll, vippa eller hoppade hage.

Till skolexamen fick jag nysydda kläder, och alla skulle ha en blombukett med sig. Alla mammorna kom dit för att vara med, men papporna var aldrig närvarande. Det var mycket ovanligt att vi var sjuka, endast en gång var jag så förkyld att jag fick gå hem. Inte heller mina bröder var sjuka, vad jag kan minnas.

Sommarlovet var ungefär lika långt som i dag. Då hade vi söndagsskolefest utomhus. Söndagsskolan drevs av Svarf Johan Jönsson, handlingsmannen i byn. Vi hade även en julfest, då vi alltid fick en godispåse med pepparkaka och karameller från Jönssons affär. På sommaren passade man på att lära sig simma. Min bror Anders lärde mig, jag tror att jag var tio år. Vi höll till i kanalen ovanför övre kraftstationen och stod på var sin sida av kanalen då Anders ropade: "Upp uti nu då!" Jag hoppade i och kravlade på något sätt över. Sedan var det bara att göra om bravaden tills man simmade. Det var simskola det!

När den sexåriga folkskolan var avklarad, var det dags för konfirmation. Vi läste för prästen under vintern, och då bodde jag i Utanmyra hos mormor, morfar och min morbror Anders, som bodde kvar hemma. Konfirmationsundervisningen hölls i sockenstugan, som låg intill nuvarande konsum på Sollerön. Prästen hette Nyvall. Vi läste varje dag, men endast varannan

1924. Skolbarn i Ryssa. Lärarinnan Rullpers Anna från Sollerön.

Stående fr.v.: Bertil Strömberg, Anna Ståhl, Ester Löf, Rull Selma Andersson, Agnes Broman, Signe Kox, Maria Sutter, Anna Brandt, Anna Jansson, Anna Brotters, Knagg Maria Eriksson.

Sittande fr.v.: Anders Myrman, Ivar Jansson, Lars Böhlmark, Anders Dahlström, Per Sutter, Gunnar Påhls, Karin Kox, Ingeborg Brodin, Elsa Jansson.

På marken fr.v.: Viola Olsson, Edit Löf, Djus Ingrid, Ellen Björkkvist, Ingeborg Sutter, Rosa Brotters, Ida Jansson.

vecka, och jag kunde åka hem till Ryssa under de lediga veckorna. Då åkte jag skidor tvärs över sjön.

Vi konfirmerades 27-28 maj 1928. Jag fick en ny kostym, efterskickad från Älvsereds syfabrik till ett pris av 28:-. Jag fick också ett par nya skor som kostade 6:-, och det var mina första köpta skor. Det var vanligt på den tiden att man använde kortbyxor fram till konfirmationen, då man fick sitt livs första långbyxor. Vid konfirmationen fick alla en bibel av församlingen. För övrigt förekom inga presenter. Mamma och mormor var närvarande i kyrkan, men jag kan inte minnas att några pappor var med. Vi tågade från prästgården till kyrkan och fotograferades vid prästgården. 1978 var jag med vid vårt 50 årsjubileum.

När jag var 17 år var det dags att söka arbete utanför hemmet. Efter konfirmationen hade jag dessförinnan följt min far i skogen och arbetat på

gården. Karl Lärka vistades ofta i Ryssa, och han behövde en dräng på sin gård i Östnor utanför Mora. Så blev det att jag flyttade in i Romsongården, där jag bodde i bagarstugan och arbetade ca två år hos honom. Min lön var 2:-/dag samt mat och husrum. För det mesta körde jag famnved. Karl Lärka sålde ved till Mora Lasarett och Folkhögskolan, och jag fick ensam köra hästen genom Mora. I samma veva sattes Moras första trafikdelare upp vid klockstapel. När jag passerade med mitt vedlass, vinkade polisen "Romben" att jag skulle köra vänster. Men jag var så nära så jag fortsatte rakt fram, på fel sida. Jag hade ju aldrig sett en trafikdelare och visste inte vad det var. Karl Lärka och hans hustru Svea var ett snällt par, och det var roligt att arbeta där.

På sommaren blev det liv och rörelse i Ryssa. Då buffrade många familjer från Sollerön hit med sina kreatur. Det kom många barn, bl.a. mina kusiner. Buffrade gjorde min faster som jag kallade Ann-faster, hon var gift med Böhlmark. Palmen kom till Lööfgården, Bus Mas till "Ågård", Skinnar Karl till Skinnargården, Måsan Ull till Buspersgården m.fl. Någon enstaka bil passerade varje dag. Det fanns staket och gårdesgårdar genom byn, för att fåren inte skulle springa in på gårdarna. De fick gå och beta i vägdikena. Vid vägskälet Ryssa-Budsel fanns en grind över vägen, och där tjänade jag grindslantar, t.ex. 5 eller 10 öre. De som brukade hänga över grinden var jag, Lööf Erik, Rull Lars, Lars Böhlmark och Anders Dahlström. Pengarna

1921. Morsdagsfest vid övre tröskladan bakom Pählgården. Längst till vänster står initiativtagaren Svarv Johan Jönsson.

sparade jag i en sparbössa, och i sällsynta fall köpte vi karameller hos Jönssons. Vi kunde få karameller gratis av honom om vi hjälpte till att bära in ved. Han var mycket förtjust i barn och var aldrig arg. Det var en snäll man.

På kvällarna spelade grabbarna fotboll på fotbollsplanen i skogen efter Vikavägen. Nu är planen igenväxt. På Mors Dag i maj anordnades varje år fest för mammor och barn. Festplatsen var belägen vid övre tröskladan bakom Pålsgården. Flickorna i byn tillhörde en kyrklig ungdomsförening med Svarf Johan Jönsson i spetsen. Det var knytkalas med kaffe, saft och doppa, flickorna spelade, sjöng och serverade. Jag har i min ägo ett fotografi från en sådan fest där mina systrar Ida och Karin också är med. Jag kan namnge nästan samtliga på fotot.

På 1930 talet anordnades nyårsrevyer i skolan, arrangerade av JUF, där min bror Erik var med och bestyrde. Roliga visor diktades, bl.a. en från 1930, skriven på soldmål. Den handlar om olika händelser som inträffat i byn och författades av signaturen D.K., alltså Dunder Karl Olsson (Stjinnär Karl) från Sollerön. Han var en av alla dessa som "buffrade" till Ryssa, och han diktade och sjöng.

På midsommaren restes majstången, och dit gick hela familjen, Barnen plockade blommor, då som nu, och hjälpte till att klä stången. Mats Hedman och Anders Brodin var då basar och skötte det hela. Fiolspelmän fanns, det var min far Påls Anders och Palmen. Då, precis som nu, anordnades dans i nedre tröskladan, och ofta kom ytterligare fiolspelmän från andra byar. När det gäller sättet att resa majstången, skiljer sig Ryssa från andra byar. Man har i alla tider använt sig av en s.k. "saxmetod", och om jag inte missminner mig var det Hedman och Brodin som introducerade den.

Hände det något olycksfall i byn blev man reparerad av Hedman. Han hade lärt sig sjukvård i det militära och ägde en sjukvårdslåda. När jag var 15 år högg jag mig i handen. När jag skulle hämta granris. Jag sprang ensam hem till Hedman, som tog fram en fin, krokig nål samt tråd. Han spottade i händerna och sade: "Tvi ,, , etan skum vir snart lågå!" Sedan sydde han, och det gjorde ont. Efteråt strök han på jod och lade bomull över. Jag fick ha armen i mitella en tid. Det hela läkte, men han hade råkat sy fast huden vid en sena, så det blev inte snyggt. Ärret påminner mig alltid om Hedman. I varje fall blev jag inte avskräckt, för jag blev tvungen att uppsöka honom på nytt, nu med en kluven tumme. Den gången gick han bet, lindade om tummen och skickade mig till lasarettet.

Jag har arbetat i skogen större delen av mitt liv, mesta tiden i Siljansfors men även på Solleröskogen. Då bodde man borta hela vintern i skogskojor. Det kunde vara 8-10 man som bodde tillsammans, dessutom en kocka som lagade maten. Ungefär varannan helg tog man på skidorna och åkte hem till

byn. Jag har även i alla år varit med på flottning i Ryssån. Man såg fram emot våren, då det fanns möjlighet att tjäna en extra slant på flottningen. 1964 passerade den sista "rumpan" genom Ryssa. Jag har dokumenterat flottningsarbetet och gamla flottarminnen åt Föreningen Siljansfors, där jag varit aktiv sedan dess start, och även styrelseledamot.

Mitt närminne är väl så, men gamla minnen har jag gott om, och det är roligt att berätta dem för barnbarnen. Det är också viktigt att vi dokumenterar våra minnen från gången tid. Som pensionär har jag aldrig långsamt. Jag har fullt upp med att skicka barnbarn till skolan och passa busstider. Jag brukar följa med en bit på skolvägen när mitt barnbarn Henrik och hans kompisar skall ta skolbussen till Sollerön, och då får man höra många synpunkter om dagens skola.

Jag har alltid tyckt om att dansa. Som ung cyklade jag och de andra Ryssagrabbarna ända till Hedemora på dans. På hemvägen sov vi över i någon lada. Sollerö pensionärsförenings lördagsdanser kan man ej missa fastän man närmar sig 80-årsdagen.

Berättare: Gunnar Påhls

Vid pennan: dottern Marianne Bertilsson